

Љиљана Рогач Мијатовић
Факултет драмских уметности у Београду

УЛОГЕ КУЛТУРЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Култура и спољни односи: Европа и шире,
уредници Јозеф Батора и Моника Мокре,
Ashgate Publishing, 2011.

(Culture and external relations: Europe and beyond)

Глобална кретања на почетку XXI века довела су до крупних промена у сфери међународних односа, и узроковала померање оквира досадашњих парадигми и модела. У медијски обликованом глобалном окружењу, културни аспекти све више утичу на поље спољне политике, док растуће културне разлике постају све чешћи извори конфликта. У том контексту, поставља се питање: Да ли је култура инструмент у промоцији интереса спољне политике или је то поље које омогућује међудруштвено и међукултурно повезивање на различитим нивоима?

Различита схватања и идеје о култури, односно вишеструке интерпретације и концептуализације, у основи су дефинисања улоге културе у међународним односима. Ипак, саме дефиниције културе имају мању улогу од значења која се овом термину приписују у различитим дискурсима. „Логика културе“ сачињена је од низа дихотомија: култура као пут ка превазилажењу граница и подела, али и средство за подвлачење разлика и граница; култура као фактор обликовања колективних идентитета, али и искључивања „других“; култура као сет универзалних вредности и култура као одраз локалних специфичности, итд.

У мапирању поља деловања културе у међународним односима, поставља се питање: Шта се подразумева под културном дипломатијом? У академској литератури не постоји сагласност у вези са овим термином, па се паралелно користе и следећи термини: инострани културни послови, међународни културни односи, спољна културна политика, дипломатија културних односа, итд.

Културна дипломатија је област дипломатије која се тиче успостављања, развијања и одржавања односа на страним државама путем културе, уметности и образовања. То је процес у коме се националне институције, систем вредности и културне специфичности промовишу на билатералном и мултилатералном нивоу. Културна дипломатија тиче се препознавања и разумевања иностране културне динамике и, у исто време, успостављања међукултурног дијалога који води ка сарадњи.

Јавна дипломатија, као шири концепт који је све више у употреби, превасходно је усмерена на пружање информација путем медија, као и на примање информација у тежњи да се разумеју култура, вредности и представе о другим земљама и њиховим народима. У суштини, реч је о настојању да се утиче на углед државе у свету, на ставове јавности у другима земљама, односно о индиректном вршењу позитивног утицаја на обликовање спољне политике и међународних односа.

У књизи *Култура и спољни односи* разматра се улога спољне културне политике, односно културне и јавне дипломатије, у иностраним пословима. Уредници књиге су Јозеф Батора (Jozef Bátora), ванредни професор и директор Института за европске студије и међународне односе на Универзитету Комениус у Братислави, и Моника Мокре (Monika Mokre), виши научни сарадник у Институту за студије културе и историју позоришта при Аустријској академији наука у Бечу. Батора и Мокре су организовали књигу у три дела: I) Универзализам наспрам партикуларизма; II) Грађење граница насупрот трансверзалности; и III) Организовање, спровођење и ефекти спољне културне политике: лекције о ЕУ и за ЕУ.

Први део књиге отвара дискусија о односу цивилизације и културе, која би се у најкраћем могла описати речима Едгара Морена (Edgar Morin) да је „од XIX до почетка XX века немачка мисао више вредновала појам културе који изражава специфичност и геније (дух) једног народа, а француска мисао појам цивилизације као добробит која се може проширити на све народе“. Ове две концепције културе представљале су основ за оно што уредници књиге

називају „логицом културног партикуларизма и логицом универзалне цивилизације“, које су у сталном надметању, а чији резултат су међусобно искључиве интерпретације улоге културе у међународним односима.

Ерик Рингмар (Erik Ringmar), професор на Институту за друштвена истраживања и студије културе при Националном Ц. Тунг универзитету Тајван, у тексту *Насилна слободна трговина: цивилизација против културе у Великој кинеској дебати 1857.* бави се концептуализацијом разлике између универзализма и партикуларизма. Цивилизације подразумевају хијерархију вредности, и наспрам култура, оне изискују супериорност над људским колективима који им не припадају. Полазећи од ових концептуалних разлика, Рингмар истражује обрасце ангажовања Европе са не-Европљанима, на примеру Велике кинеске дебате о слободној трговини у Британском парламенту крајем 1850. године. Он показује како је ова идеја о насилном промовисању европских норми, вођена европским „комплексом супериорности“, добила подршку бирача и утицала на један део европске историје.

Ивер Б. Нојман (Iver B. Neumann), директор истраживања у Норвешком институту за међународне послове и професор руских студија на Универзитету у Ослу, из филозофског угла посматра везу између логике универзализма и партикуларизма. У тексту *Наша култура и сви остали: интеркултурални и међународни односи*, фокусирајући се на импликације употребе „културе либералне демократије“ као одреднице укључивања у ЕУ и искључења из ЕУ, Нојман спроводи критичку анализу рада Ричарда Рортија (Richard Rorty), једног од најистакнутијих заговорника либерализма. Према Рортију, либерална демократија је, како објашњава Нојман, „култура“ у смислу скупа пракси, дискурса и институција Запада. Ова култура је наводно глобални феномен који укључује динамику друштава која му припадају (тј. ‘нас’) у односу на све друге, имплицитно на разне врсте ‘варвара’. Нојман заузима критички став према овој концептуализацији и, тврдећи да је тешко говорити о било којој заједничкој хомогеној култури Запада, он закључује да култура либералне демократије по себи не јача аутентични међукултурни дијалог.

У тексту *Логика културе у англосфери*, Срђан Вучетић, доцент на Факултету за јавне и међународне послове Универзитета у Отави, фокусира се на универзалистички културни приступ „англосфери“, као културном ентитету који обухвата међународну и

постколонијалну заједницу народа уједињених на основу енглеског језика. Кључна ствар јесте да недржавни субјекат, као што је „англосфера“, може имати значајан утицај на саму структуру међународног поретка и његових кључних институција и да се тај утицај првенствено одржава кроз културне аспекте као што су језик и нормативни стандарди. Вучетић предлаже оквир изграђен на другачијој логици деловања – „логици сврсисходности“, која се заснива на идеји да актери делују на основу интересубјективних норми и правила која одговарају њиховим идентитетима у датом контексту. На основу овог оквира, Вучетић истражује вишеструке улоге културе у подстицању, одржању и промоцији „англосфере“ као значајног ‘другог’ ЕУ.

У другом делу књиге *Култура и спољни односи*, фокус је на разматрању улоге културе као механизма који омогућава изградњу граница између заједница и, с друге стране, трансверзалне односе међу њима. Другим речима, аутори текстова у овом делу књиге анализирају постојеће тензије у вези са улогом културе у раздвајању и повезивању друштава. Ова „логика културе“ је такође у тесној вези са процесима европских интеграција, као и препрека које стоје на „европском путу“ за оне државе које претендују на чланство у ЕУ.

Моника Мокре, у тексту *Култура и колективне идентификације*, бави се односима концепата културе и колективних идентитета / идентификације. Култура се посматра као средство за развој моралних ресурса неопходних демократским друштвима, и с друге стране као идентитетски маркер који означава границе према другим културама. Начини на који се повлаче ове границе зависе од дефиниција културе: „супериорност једне културе спрам једнакости свих култура“, „једна култура насупрот многим културама“, и коначно „есенцијализам против конструктивизма“. Ови основни концепти културе утичу на конкретне механизме савремених културних политика, углавном кроз уметност и културну продукцију.

Јозеф Батора у тексту *Искључивање и трансверзалност* усмерава своју пажњу на улогу културе у спољним пословима ЕУ, посебно у контексту заједничке спољне и безбедносне политике Уније. Он тврди да култура као компонента у спољној политици ЕУ игра двоструку улогу. С једне стране, она служи као средство диференцијације Европе од других заједница на основу процеса територијалне и временске „другости“. Култура овде негује изградњу Европе као „ексклузивног клуба“. С друге стране, култура такође служи као средство ангажовања са другим заједницама на

основу онога што се може назвати „трансверзалним везама“. На овај начин, култура подстиче изградњу Европе као „отвореног друштва“ развијајући се у интеракцији, а не у опозицији са другим заједницама. Ове две паралелне и делимично контрадикторне улоге културе генеришу различите врсте односа са заједницама унутар и изван ЕУ.

Бахар Румелили (Bahar Rumelili) професор међународних односа и европских студија на Универзитету Коч у Истанбулу, и Дидем Џакмали (Didem Saktmaklı), докторант на истом универзитету, у тексту *Култура у односима ЕУ и Турске*, разматрају динамику изградње граница и трансверзалности кроз компаративну анализу дискурса о приступању Турске ЕУ и именовања Истанбула за Европску престоницу културе 2010. Како они истичу, од почетка приступних преговора са Турском 2005, репрезентације Турске као „културно другачије“ од Европе постале су мање експлицитне, али су и даље присутне кроз суптилније референце на европске „вредности“ и „друштвену основу“ у Турској. Указује се на двојструку супротстављене употребе културе у односима ЕУ и Турске, и указује се на отварање простора за преговарање и редефинисање европских у односу на турске идентитете.

У трећем делу књиге *Култура и спољни односи* разматрају се политички и организациони аспекти употребе културе у спољним пословима, са посебним освртом на искуства, праксе и изазове ЕУ. Аутори постављају питања која се тичу начина промоције „културног заједништва“ Европе, превазилажења унутрашњих подела (на релацији Исток-Запад) кроз културну сарадњу, и посебно путем заштите културне разноликости као специфичне снаге Европе.

Манфред Холер (Manfred Holler), професор на Институту за социоекономију на Универзитету у Хамбургу, и Барбара Клосе-Улман (Barbara Klose-Ullmann), независни истраживач међукултурних односа из Хамбурга, у тексту *Апстрактни експресионизам као оружје у хладном рату*, образлажу како неконвенционалне методе државне подршке уметности и култури могу да доведу до успостављања међународне доминације појединих уметничких тенденција. На примеру случаја апстрактног експресионизма, они показују на који начин је постигнута доминација ове стратегије као кључног елемента у западној културној политици током хладног рата, упркос значајном отпору од стране америчких политичара и непријатељским коментарима иза Гвоздене завесе.

Милена Драгићевић Шешић, професор на Факултету драмских уметности и бивши ректор Универзитета уметности у Београду, у тексту *Између чекића и наковња*, поставља фокус на културне политике Запада према Југоисточној Европи и Србији, као и на спољне и унутрашње културне политике Југоисточне Европе и Србије, вођене према Европи и свету. Двадесет година након пада Берлинског зида, овај регион је и даље, према ауторки, подручје контрадикторних гео-политичких и културних интереса, у чему још увек доминирају слике „имагинарног Балкана“ (а посебно Србије), као и „оријенталног другог“ у односу на Европу. Анализа показује да је контрадикторна динамика је присутна и код унутрашњих културних актера и тенденција у Србији. Европеизација и поновна национализација културе као главни токови указују на диxотомију културних политика Србије према европском и светском окружењу.

Аустријски амбасадор у Великој Британији и бивши генерални директор у Одељењу за културне политике у Министарству спољних послова Аустрије у Бечу, Емил Брикс (Emil Brix), у тексту *Европска координација спољних културних политика*, бави се анализом могућности механизма координације држава чланица у контексту спољних културних политика. Кључно питање које он поставља је, да ли и како атрактивност Европе као културног ентитета може употпунити атрактивност појединих држава чланица, као културних ентитета, и обрнуто. Брикс разматра напоре појачане сарадње међу државама чланицама у области културне промоције са посебним фокусом на стварање и одржавање мреже партнерстава, као и улогу националних института за културу (EUNIC) као инкубатора таквих партнерстава, у циљу генерисања позитивне перцепције Европе у свету.

У књизи *Култура и спољни односи* садржана су теоријска разматрања, историјске и савремене студије случаја и различити политички приступи према шансама и изазовима спољних културних политика ЕУ, али и појединачних земаља које претендују на чланство. Полазећи од идеје да је зарад будуће стабилности ЕУ неопходно обезбедити, поред политичког, и извесно културно јединство, уредници ове књиге нашли су се пред великим изазовом. Иако се расправе о изградњи паневропског културног простора и могућности стварања европске културе и идентитета, па тиме и спољних културних односа Европе развијају у све већем обиму, о чему сведочи и ова књига, за сада не постоји јасан наратив који би

обухватио целину европског дискурса. Дакле, јасно је да култура сама, у време перманентне кризе модерног света и хуманистичких вредности, не може учинити много у контексту очувања политичког јединства, како Европске уније, тако ни земаља које су на том европском путу, међу којима је и Србија. Ипак, култура у међународним односима о(п)стаје као добар пут ка разбијању предрасуда, смањењу тензија, успостављању дијалога и развијању поверења међу државама које стоје пред изазовима глобализације.

Овај рад је примљен 12. октобра 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 3. децембра 2012. године.